

Μάρκος Μέσκος, «Το άλογο»: Το βίωμα της «μητριάς πατρίδας» στην ελληνική μεταπολεμική και μεταπολιτευτική ποίηση

1. Το ποίημα του Μέσκου, «Το άλογο» (1973):

Στην Αθήνα Μάη μήνα τα κεράσια είκοσι δραχμές.

Κυριακή πρωί περιστέρια ανάμεσα στις γκρίζες πολυκατοικίες
και στον μαύρο αχό από την αρωματισμένη φωνή του ανθοπώλη.
Θλιβερά βοσκοτόπια τεχνητών γονιμοποιήσεων, ζώα πίσω από
το μαστίγιο στα δυο σούζα και η ματιά τρία μέτρα όσο το
κόκκινο κύμα στο απέναντι ερείπιο. Εσύ πού πας;
Τα παιδιά βγαίνουν περίπατο στο πάρκο φτερά δεν πουλάνε
στεφάνια πλαστικά της Πρωτομαγιάς και των μνημάτων ναι.

(Μητριά πατρίδα πατρίδα μητριά σάπια τα χρήματα στα χέρια μου
τα γρόσια σου δεν λάμπουν). Θα περάσουμε κι εμείς τη νιότη –
βαθιά στο τέλος του καλοκαιριού θα χαθούμε... Αχ! πόλη
που με γέννησες δεν μ' ακούς, κάθε νύχτα χτυπά τα τείχη σου
μα οι φύλακες δεν μου ανοίγουν. Γυρίζω πίσω κόβω κλαρί
πιάνω τραγούδι να σκεπαστούν τα δάκρυα – τυφλό άλογο περπατώ
και κλαίω μέτωπο στο μέτωπό του.¹

2. Σχολιασμός (πρωτοβάθμιος-εισαγωγικός ή και διεξοδικός) του ποιήματος:

- A) Η προηγούμενη (προαιρετική) εξοικείωση των μαθητών με το ποίημα. Περιλαμβάνεται στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (Γ' τάξη Γενικού Λυκείου), σ. 112. Δεν υπάρχει στο σχολικό βιβλίο επεξήγηση λέξεων ή φράσεων του ποιήματος.
- B) Η γραμματολογική ένταξη του ποιήματος στο ποιητικό έργο του Μέσκου (συλλογή *Άλογα στον ιππόδρομο* [1973], αποτελούμενη από ποιήματα γραμμένα προφανώς κατά τη διάρκεια της έως τότε εξαετούς δικτατορίας 1967-1973) και γενικότερα στο πλαίσιο της μεταπολεμικής ποίησης (δεύτερη μεταπολεμική γενιά ή αλλιώς «χαμένη γενιά» ή «γενιά των απόηχων»). Ειδικότερα ο Μέσκος θεωρείται «ποιητής της κοινωνικής οδύνης», το έργο του οποίου απηχεί τις ιστορικές και πολιτικοκοινωνικές συνθήκες της ελληνικής μεταπολεμικής εποχής. Επίσης κρίσιμο για την ποιητική ταυτότητά του είναι το βίωμα της ιθαγένειας ή της εντοπιότητας. Στον Μέσκο, όπως και σε αρκετούς άλλους ποιητές, το βίωμα της ιθαγένειας ή της εντοπιότητας είναι μια θεματική σταθερά που εξελίσσεται σε σύστημα αξιών, σε μέθοδο αναγνώρισης και κατοχύρωσης της (ή μιας διακριτής) ταυτότητας, ατομικής και συλλογικής, όπως διαμορφώνεται σε έναν πολλαπλά προσδιορισμένο για την ιδιαιτερότητά του ανθρωπογεωγραφικό χώρο.
- Γ) Θεματικός-νοηματικός σχολιασμός του ποιήματος. Η κρίσιμη παράμετρος της ιστορικότητας: η αποκοπή από τον γενέθλιο τόπο της περιφέρειας, η εσωτερική μετανάστευση ως σύμπτωμα της στρεβλής ανάπτυξης και του αστικού εκσυγχρονισμού της μεταπολεμικής Ελλάδας, η πολιτικοκοινωνική καταπίεση την εποχή της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Απάντηση των ερωτημάτων του σχολικού εγχειριδίου.
1. «Τα κεράσια είκοσι δραχμές»: Αν λάβετε υπόψη σας ότι γενέτειρα του ποιητή είναι η Έδεσσα, που φημίζεται για τα κεράσια της, τότε ποια είναι η σημασία αυτού του πρώτου στίχου για το υπόλοιπο ποίημα;
 2. Ποια πόλη περιγράφει ο ποιητής στο ποίημά του; Ποια είναι τα αισθήματά του γι' αυτήν; Υπογραμμίστε τις εκφράσεις που αποδίδουν πιο έντονα αυτά τα αισθήματα. Να επισημάνετε ιδιαίτερα τα αντιθετικά ζεύγη.

¹ Μάρκος Μέσκος, *Μαύρο δάσος (Ποιήματα 1958-1986)*, Αθήνα, Νεφέλη 1999, σ. 132. Από τη συλλογή *Άλογα στον ιππόδρομο* (1973).

3. Να αναπτύξετε το νόημα των φράσεων:
- «Θλιβερά βοσκοτόπια τεχνητών γονιμοποιήσεων» (Ποια είναι τα αντίθετά τους;)
 - «ζώα πίσω από το μαστίγιο, στα δυο σουζα» (Τι σας θυμίζει η εικόνα;)
 - «εσύ πού πας;» (σε ποιον απευθύνεται;)
 - «Μητριά πατρίδα» (Ποια είναι αυτή για τον ποιητή; Ποια η αυθεντική;)
 - «μέτωπο στο μέτωπό του» (Να αναλύσετε την εικόνα)

4. Πώς θα χαρακτηρίζατε τον τόνο του ποιήματος; Σε τι σχέση βρίσκεται με την εποχή που περιγράφεται;

Δ) Η χρησιμότητα των διαθέσιμων (και των διαδικτυακών) «αναλύσεων» του ποιήματος.

Ε) Οι βιογραφικές προϋποθέσεις του ποιήματος. «Ο Μέσκος γεννήθηκε στην Έδεσσα το 1935. Σπούδασε Γραφικές Τέχνες στην Αθήνα, όπου και εργάστηκε αρκετά χρόνια. Ακολούθως μετακόμισε στη Θεσσαλονίκη» (από το βιογραφικό σημείωμα του σχολικού βιβλίου), όπου ζει σήμερα. Με άλλα λόγια, ο Μέσκος έζησε τη στέρηση της γενέτειρας πόλης και το τραυματικό βίωμα του εσωτερικού μετανάστη. Το βίωμα αυτό επιδείνωσαν η κοινωνικοπολιτική μεταπολεμική κατάσταση και οι συνθήκες καταπίεσης και ανελευθερίας που επέβαλε η δικτατορία.

3. Ο στόχος της διδακτικής προσέγγισης του ποιήματος: Η εξοικείωση των μαθητών με το βίωμα της «μητριάς πατρίδας» ως βασικής θεματικής συνιστώσας της ελληνικής μεταπολεμικής και μεταπολιτευτικής ποίησης.

«Το άλογο» του Μέσκου συνδιαλέγεται με έναν αρκετά διευρυμένο κύκλο μεταπολεμικών και μεταπολιτευτικών λογοτεχνημάτων, ποιημάτων και πεζογραφήματων, στα οποία ο ψυχοσυναισθηματικός δεσμός με την πατρίδα, έτσι όπως τον γνωρίσαμε από πλήθος παλαιότερα ποιήματα και πεζογραφήματα, ανατράπηκε ή και αντιστράφηκε: Η πατρίδα από «μητέρα μεγαλόψυχη» (Σολωμός) έγινε με το πέρασμα του χρόνου, εξαιτίας των ιστορικών περιπετειών και τραυμάτων, μητριά. Συνάμα το εύρος αυτής της πατρίδας περιορίστηκε δραστικά στους μεταπολεμικούς ποιητές: Η πλατιά και κατά κανόνα φωτεινή ελληνικότητα, θεωρημένη μέσα από τον μεγεθυντικό φακό του μοντερνιστικού κοσμοπολιτισμού (γενιά του 1930), σμικρύνθηκε στον περικλειστο μικροαστικό ή αγροτικό χώρο της ταπεινής ιθαγένειας. Το βίωμα της «μητριάς πατρίδας» ουσιαστικά αλληλενεργεί με το βίωμα της ιθαγένειας ή της εντοπιότητας ή θα μπορούσε να θεωρηθεί η άλλη όψη του, η αρνητική.

Σε σχέση με τα παραπάνω, ειδικά στο ποίημα «Το άλογο» η μετάβαση από το εξοχικό τοπίο της μακεδονικής επαρχίας και τον χωρόχρονο της νεότητας (Έδεσσα) στην πόλη και τη ζωή του εγκλωβισμένου ενήλικα (Αθήνα) πληρώνεται με ακριβό τίμημα: απώλεια ταυτότητας, βάπτισμα στην ανωνυμία της μεγαλούπολης, ψυχική τελμάτωση σε μια εποχή ψεύδους και καταπίεσης, αισθητική ισοπέδωση. Η ελληνική μεταπολεμική πόλη μοιάζει με το αυτοφύες μανιτάρι μιας καταστροφής. Επιχωμάτωσε το παρελθόν της, από τις πολυκατοικίες της εξόρισε κάθε εικόνα της διάρκειας, χαρίζει στους ανθρώπους της το μέτρο της ασκήμιας, στα νέα πειθήνια παιδιά της διδάσκει τη χαυνωτική ανωνυμία. Αυτήν ακριβώς την αίσθηση της Αθήνας της δεκαετίας του 1970 μεταδίδει και καταγγέλλει ο Μέσκος στο «Άλογο». Συνάμα το ποίημα, όπως και τα υπόλοιπα της συλλογής *Άλογα στον ιππόδρομο*, φανερώνουν το σκοτεινό κλίμα των χρόνων της δικτατορίας. Τη στενότητα του χώρου της Αθήνας και τη στενότητα της ψυχής των κατοίκων της δεν μπορούν να απαλύνουν ούτε το κάλεσμα της γενέτειρας πόλης ούτε ο βουβός θρήνος για την απώλειά της. Η πατρίδα με τα φτηνά υλικά και τις σάπιες προθέσεις της αποκαλύφθηκε πλήρως. Η ευγενική, αγαπημένη μητέρα των πρώτων βιβλίων του Μέσκου, σημείο καταγωγικής αναφοράς, μετατράπηκε στη συλλογική πατρίδα-μητριά που εγκαταλείπει το νόθο τέκνο της έρμαιο στην ανωνυμία.

4. Παράλληλα κείμενα. Α) Γιώργος Σεφέρης, «Με τον τρόπο του Γ.Σ.» (1940)

Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει.

Στο Πήλιο μέσα στις καστανιές το πουκάμισο του Κενταύρου
γλιστρούσε μέσα στα φύλλα για να τυλιχτεί στο κορμί μου
καθώς ανέβαινα την ανηφόρα κι η θάλασσα μ' ακολουθούσε

ανεβαίνοντας κι αυτή σαν τον υδράργυρο θερμομέτρου
ώσπου να βρούμε τα νερά του βουνού.
Στη Σαντορίνη αγγίζοντας νησιά που βουλιάζαν
ακούγοντας να παίζει ένα σουραύλι κάπου στις αλαφρόπετρες
μου κάρφωσε το χέρι στην κουπαστή
μια σαίτα τυναγμένη ξαφνικά
από τα πέρατα μιας νιότης βασιλεμένης.
Στις Μυκήνες σήκωσα τις μεγάλες πέτρες και τους θησαυρούς των Ατρείδων
και πλάγιασα μαζί τους στο ξενοδοχείο της «Ωραιάς Ελένης του Μενελάου»·
χάθηκαν μόνο την αυγή που άληψε η Κασσάντρα
μ' έναν κόκορα κρεμασμένο στο μαύρο λαιμό της.
Στις Σπέτσες στον Πόρο και στη Μύκονο
με χτίκιασαν οι βαρκαρόλες.

Τι θέλουν όλοι αυτοί που λένε
πως βρίσκονται στην Αθήνα ή στον Πειραιά;
Ο ένας έρχεται από τη Σαλαμίνα και ρωτάει τον άλλο μήπως «έρχεται εξ Ομοιοίας»
«Όχι έρχομαι εκ Συντάγματος» απαντά κι είν' ευχαριστημένος
«βρήκα το Γιάννη και με κέρασε ένα παγωτό».
Στο μεταξύ η Ελλάδα ταξιδεύει
δεν ξέρουμε τίποτε δεν ξέρουμε πως είμαστε ξέμπαρκοι όλοι εμείς
δεν ξέρουμε την πίκρα του λιμανιού σαν ταξιδεύουν όλα τα καράβια·
περιελάμε εκείνους που τη νιώθουν.

Παράξενος κόσμος που λέει πως βρίσκεται στην Αττική και δε βρίσκεται πουθενά·
αγοράζουν κουφέτα για να παντρευτούνε
κρατούν «σωσίτριχα» φωτογραφίζονται
ο άνθρωπος που είδα σήμερα καθισμένος σ' ένα φόντο με πιτσούνια και με λουλούδια
δέχονταν το χέρι του γερο-φωτογράφου να του στρώνει τις ρυτίδες
που είχαν αφήσει στο πρόσωπό του
όλα τα πετεινά τ' ουρανού.

Στο μεταξύ η Ελλάδα ταξιδεύει ολοένα ταξιδεύει
κι αν «ορώμεν ανθούν πέλαγος Αιγαίον νεκροίς»
είναι εκείνοι που θέλησαν να πιάσουν το μεγάλο καράβι με το κολύμπι
εκείνοι που βαρέθηκαν να περιμένουν τα καράβια που δεν μπορούν να κινήσουν
την ΕΛΣΗ τη ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ τον ΑΜΒΡΑΚΙΚΟ.
Σφυρίζουν τα καράβια τώρα που βραδιάζει στον Πειραιά
σφυρίζουν ολοένα σφυρίζουν μα δεν κουνιέται κανένας αργάτης
καμιά αλυσίδα δεν έλαμψε βρεμένη στο στερνό φως που βασιλεύει
ο καπετάνιος μένει μαρμαρωμένος μες στ' άσπρα και στα χρυσά.

Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει·
παραπετάσματα βουνών αρχιπέλαγα γυμνοί γρανίτες...
Το καράβι που ταξιδεύει το λένε ΑΓ ΩΝΙΑ 937.

Α/π Αυλίζ, περιμένοντας να ξεκινήσει.
Καλοκαίρι 1936²

Β) Μανόλης Αναγνωστάκης, «Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.» (1970)

Στην οδό Αιγύπτου –πρώτη πάροδος δεξιά–
Τώρα υψώνεται το μέγαρο της Τράπεζας Συναλλαγών
Τουριστικά γραφεία και πρακτορεία μεταναστεύσεως
Και τα παιδάκια δε μπορούνε πια να παίζουνε από τα τόσα τροχοφόρα που περνούνε.
Άλλωστε τα παιδιά μεγάλωσαν, ο καιρός εκείνος πέρασε που ξέρατε

² Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα. Νέα έκδοση*, Αθήνα, Ίκαρος 2014, σ. 99-101. Πρώτη δημοσίευση: *Τετράδιο γυμνασμάτων*, Αθήνα 1940.

Τώρα πια δε γελούν, δεν ψιθυρίζουν μυστικά, δεν εμπιστεύονται,
Όσα επιζήσαν, εννοείται, γιατί ήρθανε βαριές αρρώστιες από τότε
Πλημμύρες, καταποντισμοί, σεισμοί, θωρακισμένοι στρατιώτες
Θυμούνται τα λόγια του πατέρα: εσύ θα γνωρίσεις καλύτερες μέρες
Δεν έχει σημασία τελικά αν δεν τις γνώρισαν, λένε το μάθημα οι ίδιοι στα παιδιά τους
Ελπίζοντας πάντοτε πως κάποτε θα σταματήσει η αλυσίδα
Ίσως στα παιδιά των παιδιών τους ή στα παιδιά των παιδιών των παιδιών τους.
Προς το παρόν, στον παλιό δρόμο που λέγαμε, υψώνεται η Τράπεζα Συναλλαγών
–εγώ συναλλάσσομαι, εσύ συναλλάσσεσαι αυτός συναλλάσσεται–
Τουριστικά γραφεία και πρακτορεία μεταναστεύσεως
–εμείς μεταναστεύουμε, εσείς μεταναστεύετε, αυτοί μεταναστεύουν–
Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει, έλεγε κι ο Ποιητής
Η Ελλάδα με τα ωραία νησιά, τα ωραία γραφεία, τις ωραίες εκκλησιές

Η Ελλάς των Ελλήνων.³

Γ) Τάκης Σινόπουλος, «Δοκίμιο '73-74. XVI» (1975)

7/10/74

Η Ελλάδα ταξιδεύει χρόνια μέσα στην Ελλάδα ακολουθώντας το χυμένο αίμα το
σπαταλημένο.

Αίμα σταλαματιές κυλάνε στάζουν κάτω στον Άδη.

Πέφτουν απάνω στους νεκρούς οι σκοτωμένοι αλλάζουν θέση δεν ξυπνάνε.

Μόνο το χέρι τους υψώνεται και δείχνει τη μεριά που περπατάνε οι δολοφόνοι.

Η Ελλάδα ταξιδεύει χρόνια ανάμεσα στους δολοφόνους.⁴

Δ) Νάσος Βαγενάς, «Βιογραφία, XIX» (1978)

Πατρίδα. Προδομένη πατρίδα. Ποιος να το πίστευε. Να κάθομαι τώρα να γράφω
πατριωτικά ποιήματα.

Μέσα από βαθιά καρφωμένα παράθυρα ακούγονται οι φωνές των ζωντανών.

Οι νεκροί ξυπνούν. Φορούν τα παπούτσια τους. Ανεβαίνουν

με φαρδείς κυλιόμενες κλίμακες κλαίγοντας σιωπηλά.

Δακρυσμένοι σκαρφαλώνουν στους στύλους. Ξεβιδώνουν τις λάμπες.

Μεγάλα κομμάτια δόξας αιωρούνται στο σκοτάδι.⁵

1975-1977

³ Μανόλης Αναγνωστάκης, *Τα ποιήματα 1941-1971*, Αθήνα, Πλειάς 1976, σ. 154-155. Από τη συλλογή *Ο στόχος* (1970).

⁴ Τάκης Σινόπουλος, «Δοκίμιο '73-74. XVI», *Συλλογή II. 1965-1980*, Αθήνα, Ερμής 1980, σ. 182. Από το σύνθεμα *Το χρονικό* (1975).

⁵ Νάσος Βαγενάς, *Βιογραφία*, Αθήνα, Κέδρος 1978, σ. 35. Αναδημοσίευση: Νάσος Βαγενάς, *Βιογραφία. Ποιήματα 1974-2014*, Αθήνα, Κέδρος 2015, σ. 63.